

Filozófiai beszélgetés

Írta: Dr. DIENES VALÉRIA.

Az ember múltja hosszú, visszanyúlik egészen az amőbáig, benne van az élet fejlődése mindenestül. Históriaink nem a születésünkkel kezdődik, megszakíthatatlan folytonosság fűzi belénk azoknak a történetét, akiktől származtunk, azokét, akiktől ők származtak, összes őseinkét; és valamelyik ember-vonalon át ez a kifürkészhetetlen igaz mese áthágja az emberréválás problematikus korát, a teremtés e nagy krízisét és figyelő szemünk előtt megállíthatatlanul gördül vissza az állatvilág nagy ágas-bogas fáján mind egyszerűbb szervezetek felé, melyeknek sora a mikroszkóp alatti vízcseppben élő, mozgó, szaporodó protoplazma szemeknél áll meg. A váratlan és elkerülhetetlennek látszó halálveszedelemben forgó egyének közül sokan néhány szempillantás alatt visszafelé pergő sorrendben végigélik egész életüket annak minden elfelejtett részletével. Ha egyszer az emberiségnek valami nagy halálveszedelem ép így megnyitná visszanező tekintetét neki az Élet múltját kellene látásával úgy végigsúrolnia, a fajok történetét kellene a föld óriási vásznán, a maga összes apró és nagy tragédiáival mozgóképekben ujjalátnia és e képekben ott volna minden, amit az egyének születés előtti fejlődéséből, a föld alatt talált állatmaradványokból s a ma élő állatok rangkülönbségeiből s valószínű korából próbál betűnkint kiolvasni a tudomány. Látná a szervezetek tökéletesedő sorozatát, azokat az egyre finomuló egyensúlyokat, melyeket az élő Jények belső tüneményei és külső világa mind bensőbb összefüggésükkel valószínűleg meg a céljuknak mindig megfelelőbb, bár ezer botlásra áteső és olykor kárt is valló mozgás-válaszokat, melyekkel az élők magukat a körülöttük folyó események kívánatos és veszélyes hatásai között eligazítják. Látnák előzményeiben alakulni s mégis előkészítetlenül megjelenni azt a nagy válságot s a belőle eredő felszabadulást, amit az ember eljövetele hoz a teremtésbe.

Ezt a felszabadulást a szervezetben bizonyára az idegrendszer tökéletesedése hozza: az emberi idegrendszer tud küzdeni saját automatizmusa ellen, más automatizmusokat tud tenni a régiek helyébe. És ehhez nem kellene hosszú nemzedékek, egyetlen emberéleten belül számtalan új megszokás léphet a régiek helyébe, új tett-láncolatok szoríthatnak ki régi, hasznatalanná vált cselekvő gépezeteket az ember létfentartó munkájából. A Porthesia hernyó éhen vész a megvilágított üvegcső zárt végén, melynek sötét részébe táplálék van készítve, mert öröklött ösztöne világos helyen keresteti vele táplálékát. Az ember a sikertelen táplálékkeresés után új módokat próbál és ismét ujjakat, míg célt nem ér. Ott sokszor nemzedékeken át folyton ható dresszurának is hajlíthatatlan gépezettel, itt a célhoz idomított cselekvések beláthatatlan sorával van dolgunk. Ugyanennek a felszabadulásnak eszméleti visszhangja az értelem és a szimpátia. Az emberek érteni tudják a dolgokat és szeretni tudják egymást. Az intelligencia az eszméletnek a világra néző szeme, a szimpátia pedig ugyanennek az eszméletnek társaihoz hajlása. Az értelem összeköt a mindenséggel, az élettelennel, a szeretet összeköt az emberiséggel, az élők világával. Az emberhez képest az állat egyedül, elszigetelten él. A világhoz csak egynéhány hasznos cselekvése főleg a táplálékkeresés köti, társaival csak a fajközösség és szexualitás tartja össze. Az ember tud

kíváncsi lenni a világra anyagi érdekektől függetlenül és tudja társait szeretni a szexualitástól függetlenül.

Itt kezdődik az ő embervolta. Ezen alul csak többé-kevésbé célszerűen berendezett táplálkozó és szaporodó szervezetek vannak. Az állatfajok ielsőbb soraiban elvetett értelem- és szimpátia-magvak az illető egyének tökéletesedési fokának jelzői. És akik az emberi megismerés minden fajtáját hasznossági szempontokkal, életfentartással akarják magyarázni, azok az emberi vonzalmak minden fajtáját a nemek fiziológiai egymásrahatásából vagy e hatás eltévedéseiből (homoszexualitás) akarják magyarázni, azok vissza akarják nyomni az embert a fejlődésnek oly fokára, melyen meg nem volt ember. Ezek a magyarázatok kijelölik az ember két eminensen emberi hatalmának fejlődéstani előzményeit, fajunk történetének egy letűnt pontján mutatnak meg valamit, melynek továbbfejlődéséből lett az, amit mi értelemnek és vonzalomnak nevezünk. De ezzel ép úgy nem merítik ki e két lényegesen eszméleti erőnek jelentését, mint ahogy nem adhatja meg a tudományos felfedezés tartalmát a műszer, mellyel a tudós reájutott (Galilei előtt is voltak lejtőn gördülő golyók), vagy mint ahogy nem árulja ei a költeményt a toll, mellyel íródott, a festményt a paletta és ecset, melyekkel készült. Mert a tudományos igazság, a festmény, a költemény igazi valóságukban gondolati, eszméleti dolgok és ha egyszer a megfelelő anyagi eszközök segítségével megszülettek, az azontúl ezektől függetlenül, közvetlen eszméleti valóságok gyanánt élnek, ÉS a lejtőt szemlélő Galilei elméjében fogamzott törvény, a palettáján színeit keverő művész kezéből kikerülő festmény csak egy-egy megnyilatkozása annak a két eszméleti valóságnak, melyek egyikeből lesz az emberi gondolkodás, másikából az emberi művészet. Ezek a példák csak konkrétan mondják ki azt, hogy ha az értelem az életfentartás műszerének munkájába került is, mégsem azonos e műszerrel, hogy ha a szimpátia a szexualitás palettájáról vette is alapszíneit, nem azonos ezzel a palettával.

Sőt még az sem bizonyos, hogy ezeket az anyagi előzményeket okoknak szabad tekintenünk. Hátha a fejlődés ezeket a nagy szellemi erőket méhében hordozta már s ezeknek megvalósulási kényszeréből született útközben az állati és emberi létfentartó ügyeségek hosszú sorozata, az állat és ember nemi szerelmének sok gyermekjátéka, melyektől most az értelem és vonzalom leszármazni látszik. Hátha a törvényt előre sejtő tudós, a művét előre élő művész szuggeszciója többet mond, mint amennyit az anyag tudományaitól hipnotizált gondolkodásunk ma belőlük kiolvasni szeret? A törvények sejtése műszereket teremthet, a műrecek megvalósításának vágya palatát készít és színeket kever s az ok-kereső vizsgálódás, mely csak az események sorrendjét látja, a törvényt mégis a műszerből, a festményt a palettáról látja sarjadni. Vájjon ha a fejlődés belső műveleteibe ép úgy belátnánk, mint ahogyan belátunk saját eszméletünkbe, – ha nem csupán egyre bonyolultabb egyensúlyú, egyre szövevényesebb tevékenységű szervezetek sora, hanem e lények egymásutánjának belső összefüggései is feltárulnának előttünk, nem látnók-e az emberi értelem s az emberi vonzódások hosszú történetét hasonlónak, egyénekben visszhangzó termékeiknek, tudományos törvényeknek, művészi alkotásoknak történetével? Nem a megvalósulási szándék vagy lehetőség formájában ható intelligencia és szimpátia terem-

tene-e az élőkben cselekvő gépezeteket és önmaguknak új lényekben való folytatására törekvő tevékenységeket. És akkor nem az volna-e az egyén önfentartó munkájának oka, hogy a világ megértése meg akar születni s nem az volna-e a szexuális állati szerelem oka, hogy valami nagy szellemi összetartozás, az eszméletek szimpatizáló egysége az emberi szeretet próbál megvalósulni?

Akkor nem a hasznosság magyarázná a tudományt, hanem a tudomány a hasznosságot. Akkor nem a lelki összetartozásokat kellene »szublimált« szexualitásnak minősíteni, hanem a szexualitást kellene az egész élő mindenséget átfogó és éltető eszméleti közösség anyagi megnyilatkozásának tekinteni. A fajfentartást akaró testi vonzalom volna akkor a termék, brutális visszhangja egy halk melódiának, mely láthatatlanul hálózza össze az elszakadtság illúziójában élő eszméléseket s egymás felé viszi s ügyetlen fogásokkal közelíti egymáshoz a hozzájuk tartozó testeket, hogy ő, az élet tovább is lehessen. A szerelmi közeledések ezer kis játéka, az állatok hódító manővereitől az emberi flörtökig csak megannyi apró szimbóluma sokszor eltévedt próbálkozása volna egy igazán élő, reális eszméleti egységnek, mely az élvezetek minden csalogatásán, a szenvedések minden fenyegetésein át csak önmagát akarná. És a vízben nőstényükei napokig ölve tartó reptíliáktól minden fokozaton át le a sejtpárosodásig és fel az emberi misztikus szerelmekig mindez egy önmagáról valószínűleg nem tudó hatalomnak a játéka volna rajtunk, mely mind teljesebb felszabadulással tart szellemi egységünk és rokonságaink teljes átérzése felé.

Ha volna szabad irodalmi csevegésen túl is így gondolkodnunk; ha volna egy igazi, izmos és finom eszmélet-tudományunk, gazdag és differenciált, mint az anyag fizikája és kémiája, – ha volna módszerünk és alaptörvényünk a szellemiekre, mint van az anyagiakra, – ha be tudnók bizonyítani vagy legalább belátni, hogy míg az anyagiak eseményei a legkisebb ellenállások útját követik, a szellemi élet a legnagyobb ellenállásokat keresi, míg az anyag lehetetlenségével a minimális munkára hull, a szellemi élet a maximális munka felé tart megállíthatlan tevékenységével; ha végérvényesen beláthatnók, hogy míg az anyag tudományában az okok ekonomiját kell elvül fogadnunk, a szellemiekben az okok pazarlása nyújthat csak megértést – akkor talán lehetne organikus múltunkon belül eszméleti múltunkat is keresni, akkor a szellem ontogenezisével meg lehetne indulni a szellem filogenezisének tanulmányozására s akkor lehetne tudományos, de a mai tudománytól egészen elütő módszerekkel választ keresni szellemi életünk két nagy erőforrásának, az értelemnek és vonzalomnak kérdésére. Addig ösztönszerű meglátásokra, egyéni véleményekre s idegen forrásból, a biológiából kölcsönzött és lélektani nyelvre jól-rosszul lefordított eredményekre vagyunk utalva. Lassankint el fogom mondani e lapokon, miért gondolom, hogy ennek a szellemi megújulásnak már előkészítésében is nagy munkát kell vállalni a nőnek, a sajátosan női elmének, hogy a megalakulandó eszmélet-tudományban oly szellemi értékeknek is ki kell bontakozniuk, melyeknek inkább a nők a letéteményesei, mint a férfiak. Hogy ezek az értékek ma még rosszul látott, valódi hivatásuktól elterelt és ferde megnyilatkozásuk miatt gyakran gáncsolt női tulajdonságokban nyugszanak és felszabadulásuk, igaz felhasználódásuk a nők szellemi